

5. ZRADA, JUDÁŠOVA LÚTOSŤ A SAMOVRAŽDA

(Matúš 26,14, 27,3-10; Marek 14,10-11; Lukáš 22,1-6)

*

Keď Judáš videl, že Ježiša na základe jeho zrady odsúdili, rozlútosťený vrátil tridsať strieborných veľkňazom a starším so slovami, že zhrešil a zradil nevinnú krv (Matúš). Oni mu však s opovržením povedali, že ich do toho nič, že to je len a len vec jeho svedomia. Judáš preto hodil peniaze do chrámu, odišiel a obesil sa. Nevidel iné východisko a nemal dost síl znášať dôsledky za svoj čin. Veľkňazi vzali peniaze, ale povedali si, že ich nemôžu uložiť do chrámovej pokladnice, lebo sú odmenou za preliatu krv. Kúpili teda za ne Hrnčiarovo pole na pohrebisko pre cudzincov. Toto pole sa doposiaľ volá Poľom krvi (Matúš 27,4-8). Vtedy sa splnilo, čo povedali proroci: Vzali tridsať strieborných, cenu toho, ktorého takto ocenili synovia Izraela, a dali ich za Hrnčiarovo pole, ako prikázal Pán (Jeremiáš 32,7 a nasl.; Zachariáš 11,12-13). V Skutkoch apoštolských (1,18-19) je Judášova smrť opísaná odlišne. Z odmeny za zradu si Judáš kúpil pole, ale potom sa strmhľav zrútil, jeho telo sa roztrhlo a všetky vnútornosti z neho vyšli. Dozvedeli sa o tom všetci v Jeruzaleme a nazvali pole Akeldamach/Hakeldama - Pole krvi.

V stredovekom výtvarnom umení sa okrem námetu *Judášov bozk*, ktorý tvoril kľúčovú pašiovú scénu, ojedinele zobrazovali aj ďalšie tri výjavy: Judášova zrada, Lútosť a Samovražda. V prvej scéne Judáš preberá v mešci tridsať strieborných za zradu (talianky maliar Giotto, 1304-1306), alebo mu ich odpočítava sediaci Kaifáš (dóm v Naumburgu, 1290-1310). Duccio zobrazil Kaifáša, veľkňazov i starších stojacich, akoby sa ponáhľali čím skôr skončiť s touto záležitosťou. Stojacich ich zobrazil aj Giotto, za chrbát Judáša však pridal diabla. Druhá scéna zvaná Lútosť zobrazuje Judáša, ktorý po odsúdení Ježiša prichádza do chrámu, aby vrátil odmenu. Zobrazovali ho pred chrámom (mozaika v S.Appolinare in Classe v Ravenne, 520-526) i v chráme, peniaze vracia v mešci, vykladá ich na stôl, či sype na zem. Kaifáš sprevádzaný ďalšími členmi rady stojí (Ravenna), alebo sedí (Rossanský kódex, 6.st.), gestom odmieta prijať peniaze späť. Tretí výjav sa volá Samovražda. V ranokresťanskom umení, napríklad v Rossanskom kódexe či na slonovinovej lipsanotéke (skrinka na relikvie) z Brescie zobrazovali Judáša obeseného na strome, podľa tradície na osike (pre svoje tenké a neustále sa chvejúce konáre v ľudovej slovesnosti symbolizuje zbabelosť).

V stredoveku maľovali Judáša podľa Skutkov apoštolských (1,18) s roztrhnutým a otvoreným bruchom a vyvrhnutými vnútornosťami, pričom diabol berie jeho dušu; tridsať strieborných môže ležať pri jeho nohách. Jednotlivé výjavy zo života Judáša sa zobrazovali zriedkavo, prevažne v stredovekých cykloch. Aj neskôr v renesancii i v baroku ich maľovali vzácne. Holandský maliar Rembrandt van Rijn roku 1629 namaľoval druhú scénu, Judáš vracia tridsať strieborných. Tá istá scéna sa objavuje aj v tvorbe Rembrandtových žiakov a umelcov jeho okruhu.

Zobrazovanie vyvrhnutých čriev v motíve Judášovej samovraždy odkazuje až na staroveké mýty a stredoveké katovské praktiky. Grécky príbeh o satyroví Marsyovi (satyrovia boli zosobnením prírodnej plodnosti), ktorý sa priečil bohu svetla Apolónovi, opisuje trest pre porazeného – zoderatie z kože a vyvrhnutie čriev. V stredoveku tento trest vychádzal z predstavy, že črevá a vôbec vnútornosti uložené pod pásom sú sídlom živočíšnosti a divosti prírody, čiže všetkého zla, ktoré je treba očistiť ohňom. Preto boli vnútornosti po poprave spaľované ako zavŕšenie trestu.

*

Gehenna. Nový zákon si podľa údolia Gehenna (aram. gehinnam, hebr. Ge-Hinnan/ Ge ben-Hinnom - údolie Hinnomovho syna) predstavuje miesto večného trestu, podsvetie, *peklo* (Marek 9,42-50). Určiť dnes presne polohu Hinomu je zložité, väčšina dnešných bádateľov sa prikláňa k lokalite Vádí al-Rabábí na západe a juhu Jeruzalema.

Vlastné obetisko Gehenny je v 2Kráľov (23,10) a Jeremiášovi (32,35) označované ako Tófet. Koreň slova tft/tpt (staroveké semitské jazyky nemali znak pre samohlásky) v aramejčine znamená ohnisko, v sýrčine ohnivá jama. Samohlásky v slove *tófet* sú umelé, pravdepodobne prevzaté z hebrejského slova *bōšet* - hanba. Obetisko *tófet* malo pravdepodobne podobu kameňov, na ktoré sa staval obetný kotol. 1Kráľov (11,7) píše o modle Moleka, snáď kotle v tvare sochy. Túto podobu Molekovho obetiska tradične zachovávajú neskoršie stredoveké ilustrácie. Zostáva iba upozorniť na železné pece, ktoré používala španielska inkvizícia pri upaľovaní niektorých kacírov. Bolo medzi nimi veľa Židov, ktorí pod trestom smrti alebo vyhostenia z krajiny prestúpili na kresťanstvo. Španielska cirkev ich nazývala novokresťania, alebo posmešne *marranos*/ prasce (mojžišovský zákonník označil prasce za rituálne nečisté). Zdá sa, že španielsky spôsob popravy upálením v peciach bol poslednou pamiatkou na krvavú históriu Molekovho kultu. Kanaánci v Gehenne prinášali zápalné obety plodín, zvierat i detí bohovi Baalovi (západosemit. božstvo búrky, dažďa a plodnosti) a Molekovi (Jeremiáš 19,5-7). Kult kanaánskeho, amonovského Moleka (zo semit. *malk* - kráľ; gr. *Moloch*) v blízkosti Jeruzalema tolerovali aj niektorí judskí králi, ale za náboženskej reformy sedemnásteho judského kráľa Jošijáša (632 pr.Kr.) bol kult odstránený (2Kráľov 23,10), nakoľko sa Jošijáš usiloval vymaniť z vplyvu mocensky upadajúcich Asýrčanov. Zdá sa, že neskoršie údolie Hinnom slúžilo na spaľovanie mŕtvol zločincov, zvierat a vôbec akéhokoľvek odpadu.

Obecnejší význam získala Gehenna a Tófet v spisoch starozákonných prorokov Jeremiáša (7,31-32; 19,6; 19,11-14) a Izaiáša (30,33) ako údolie záhuby a skazy. Postupne prestala byť Gehenna spájaná s konkrétnym miestom a bola stotožnená s podsvetím, hebrejským *šeólom*, miestom trestov pre odpadlíkov a iných veľkých hriešnikov (Marek 9,43). Ranokresťanská predstava Gehenny ako pekla, miesta bolesti a ohňa, bola inšpirovaná kúdolmi páchnuceho dymu niekdajšieho kanaánskeho obetiska a židovského smetiska. V tvare *džehena* ju prevzal ako označenie pekla aj islam.

Južnú časť Gehenny nazývali *Akeldamach* - Pole krvi (z aram. *h^aqel d^emá* - podiel krvi, pole krvi; gr. *geena*). Nachádzalo sa tu pohrebisko cudzincov. Kedysi bolo *Akeldamach* známe ako hrnčiarovo pole (Jeremiáš, 18,2) v Údolí syna Hinnomovho. Cirkevný otec Hieronymus (420) judáške *Akedamach* situoval do južnej časti údolia. Na tomto mieste skutočne je možné

získať hrnčiarsku hlinu a skutočne sa dlho používalo ako pohrebisko. Krvavé pole Akeldamach, kúpené za tridsať strieborných, sa stalo náprotivkom Poľa pastierov, poľa nádeje, na ktorom Boží posol zvestoval pastierom narodenie Vykupiteľa (Lukáš 2,8-12).

Rovnako zaujímavé možnosti výkladu ako Judášov bozk a Gehenna poskytuje číslo 30, číslo dokonalosti, milosti a zákona, poriadku a spravodlivosti. Práve a presne za toľko strieborných predal Judáš Krista a tie ho vzápätí odsúdili k mučivým výčitkám a samovražde. Keď bol Ježiš zradený za tridsať strieborných, do takej miery to poznačilo symboliku tridsiatky, že nikto s dobrým svedomím nemohol niekoho iného (sluhu, otroka) odhadnúť vyššie ako na číslo 29, lebo inak by ho predsa cenil vyššie ako Vykupiteľa (pozri kapitola *Daňový peniaz*).

*

Na grafickom liste nemeckého umelca 19.storočia, príslušníka romantického hnutia nazarenov, je výjav Judášovej ľútosti situovaný do spustnutej záhrady za mestom Jeruzalemom, ktorého siluetu vidno v pozadí. Judáš, umiestnený vpravo, mimo stred kompozičnej osi, má oblečenú tuniku. Je zobrazený spredu, vo chvíli, keď jeho zúfalstvo vrcholí a on je pripravený zobrať si život. Na jeho tvári vidieť uvedomenie si vlastného činu. Pravou rukou sa naťahuje ku konáru stromu vedľa neho, v ľavej drží povraz, ktorý divákovi naznačuje, aký spôsob smrti si vybral. Laktom tejto ruky sa dotýka vetve ponášajúcej sa na hada, symbolu diabla, ktorá mieri priamo na jeho srdce. Okolo neho je niekoľko zničených olivovníkov, pne zoťatých stromov a pahýle polámaných konárov, ktoré podčiarkujú bezútešnosť scény a napovedajú o hodnote Judášovho činu a celého života. Vzadu za postavou Judáša ležia na zemi dve drevené laty prekrížené do znaku Kristovho utrpenia.

*

Judášovo evanjelium je papyrusový kódex zo 4.-5.storočia a je koptským prekladom gréckeho originálu, o ktorom vedeli už cirkevní otcovia 2.-3.storočia; napríklad biskup Irenej Lyonský proti nemu vystupuje roku 185. V 6.storočí sa jeho stopy strácajú. V 50.-60. rokoch 20.storočia objavili spis v jaskyni pri Níle, blízko al-Minjá v strednom Egypte. Zachovaný celok má 62 strán, obsahuje ešte List Petra Filipovi a Zjavenie Jakuba, ktoré boli známe už z nálezov v Nag-Hammadi. (V severoegyptskom Nag-Hammadi neďaleko starovekého mesta Chenoboskion bolo v rokoch 1945 - 1946 objavených trinásť papyrusových kódexov písaných v kopčine; obsahujú 51 gnostických a hermetických spisov o celkovom počte 1130 strán. Rukopisy potvrdzujú mienku súčasných vedcov, že gnosticizmus nepochádza z kresťanstva, hoci vznikol pravdepodobne v tom istom časovom období ako niektoré novozákonné spisy).

Judášovo evanjelium vzniklo v prostredí gnostickej sekty kainitov, ktorá vystupovala proti kresťanskej ortodoxii. *Gnosticizmus predstavoval nábožensko-filozofický smer, ktorý do svojho učenia prevzal prvky rôznych náboženstiev, medzi nimi aj kresťanské. Jeden z najväčších rozdielov medzi gnosticizmom a kresťanstvom sa týkal pôvodu zla vo svete. Zatiaľ čo kresťania veria v dobrého Boha, ktorý stvoril svet dobrý (Genezis 1,10) a zlo, hriech a utrpenie vstúpili do sveta ako zneužitie slobodnej vôle človeka, gnosticizmus z jestvovania zla vo svete obviňuje Boha. Pričítajú mu zodpovednosť za stvorenie nedokonalého sveta a v dôsledku toho prehodnocujú Kaina a Ezaua. Ezau (Genezis 25,24) predal prvorodenecké

požehnanie mladšiemu bratovi Jákobovi za miskú šošovice. V židovsko-kresťanskom výklade bol hriešnik, ktorý pre krátkodobú radosť stratil právo na večný život. Z pohľadu gnostikov išlo o nespravodlivosť, lebo Boh Ezaua nenávidel (Malachiáš 1,2n; Rímskym 9,13) a zatratil skôr, ako sa narodil. Jeho obľúbenec Jákob držal Ezaua za päť a bránil mu prísť na svet a uplatniť svoje práva. Kaina, ktorý zabil svojho brata Ábela, považovali kainiti za prvého gnostika a jeho čin vysvetľovali symbolicky: Ábel stelesňoval slepú vieru, ktorá stojí proti gnóze – poznaniu/osvieteniu. Do svojich ospravedlnení kainiti zahrnuli aj Judáša Iškariotského (podľa Irenea Lyonského ho spolu s Kainom uctievali ako svätého). Evanjelium Judáša naznačuje, že Judáš pri vydaní Krista Rimanom jednal na žiadosť samotného Ježiša, aby mu ako Božiemu synovi pomohol zbaviť sa pozemského tela a oslobodiť dušu, ktorá iba tak mohla dosiahnuť spasenie. Celá myšlienková konštrukcia predstavuje zásady gnostického učenia o spáse, v ktorom telo vystupuje ako zlo, od ktorého sa treba oprostiť a seba osvietením (gnózou) odhaliť v sebe zdroje božskosti. Gnosticizmus patrí do množstva náboženských prúdov blízkyh budhizmu a predkladá iné predstavy o spasení ako kresťanstvo.

V texte sa píše, že Judáš vydal Ježiša chrámovej stráži, ktorá ho prišla zatknúť. Nezmieňuje sa o zradnom bozku, ale nechýba zmienka o prijatí peňazí za prezradenie. Chýba pasáž o ukrižovaní, smrti a vzkriesení, iba sa naznačuje nanebovstúpenie. Judáš Iškariotský vystupuje v úlohe nadaného žiaka a Ježišovho pokračovateľa, ktorý ako jediný z apoštolov pochopil podstatu Kristovho (gnostického) učenia a svojím odhodlaným a statočným činom umožnil naplnenie Ježišovho osudu. Spis bol napísaný ako polemika proti oficiálnemu kresťanskému chápaniu úlohy Ježiša, štýlom rozhovoru Ježiša a Judáša.

Prvý raz mohla súčasná verejnosť uvidieť spis počas veľkonočných sviatkov roku 2006, keď spoločnosť National Geographic zverejnila anglický, nemecký a francúzsky preklad koptského textu a niektoré úryvky publikovala na internete. Dokument, ktorý v päťdesiatych rokoch objavili, na tridsať rokov zmizol a 1983 bol prepašovaný z krajiny a ponúknutý na predaj dvojicou obchodníkov, gréckym starožitníkom Nikolasom Koutaulakisom a káhirským zlatníkom koptského pôvodu Hannahom Airianom. Obchodníci hľadali potenciálnych kupcov a najprv sa skontaktovali s americkými vedcami, Ludwigom Koenenom z michiganskej univerzity a Davidom Noelom Friedmanom. Tí sa spojili s odborníkom na koptské rukopisy M. Robinsonom a napokon do celej záležitosti zapojili rímskeho profesora Stephena Emmela. Až ten zistil, že ide o tri rôzne dokumenty a jeden z nich opisuje rozhovor Krista s Judášom. Vedci zistili, že rukopis je vo veľmi zlom stave a potrebuje okamžitú vedeckú starostlivosť. Keď o svojom objave prehovorili na kongrese v Poľsku roku 1984, rukopisy opäť kdesi zmizli a vedecký svet sa musel uspokojiť iba s nekvalitnými fotografiami Ludwiga Koenena. Zdá sa, že boli uložené v schránke newyorskej banky. Keď mali opäť zmeniť majiteľa, dozvedel sa o tom americký starožitník Bruce Ferrini a podarilo sa mu obstaráť nové fotografie dokumentov, ktoré predložil odborníkovi na koptské dokumenty Ch. Henrickovi z kalifornskej univerzity v Santa Cruz. Ale až potom, čo sa do hry zapojil holandský odborník na umelecké diela a staré rukopisy Michel Van Rijn a vo februári roku 2001 zverejnil na svojej webovej stránke podrobnosti o pašovaných rukopisoch, svet sa dozvedel o ich nezákonnom pôvode. Ferrini so svojimi spoločníkmi prišiel na nápad vytvoriť nadáciu, ktorá

by sa o texty postarala. Tak vznikla švajčiarska nadácia Maecenas, ktorá napokon všetky dispozičné práva na preklady a publikáciu textov postúpila spoločnosti National Geographic. Počas komplikovanej cesty bol rukopis poškodený a asi tridsať strán jeho prostrednej časti chýba. Napriek rozsiahlemu reštaurovaníu, ktoré trvalo viac ako päť rokov, sa podarilo zachrániť štyri pätiny spisu.

Nález evanjelia nastolil otázku prehodnotenia Judášovej úlohy a istej rehabilitácie. Bádateľ Hans-Gebhard Bethge z Humboldtovej univerzity v Berlíne sa vyjadril, že ide o zaujímavý text, ktorý bol vznikol v prostredí sekty kainitov a bol chápaný ako hermetické dielo, tajné učenie určené pre úzku skupinu stúpcov sekty. Pápežská komisia pre historické vedy ho pokladá za dôležitý zdroj informácií o starokresťanskej literatúre a gnostických prúdoch v rámci raného kresťanstva.

Svoju vlastnú verziu Judášovho osudu priniesol islam, ktorý vychádza zo stredovekého apokryfu, Barnabášova evanjelia. Podľa neho na kríži neukrižovali Ježiša Nazaretského ale premeneného Judáša.

Na tradíciu gnostických sekt 2.storočia nadviazal vo svojom románe grécky spisovateľ Nikos Kazantakis. Jeho hlavný hrdina Kristus je ešte na kríži vystavený poslednému pokušeniu, predstave o obyčajnom živote a rodine, ale súčasne vidí seba ako starého muža, ktorému apoštoli vyčítajú zradu. Vtom Kristus na okamih precitá z agónie a s úľavou zistí, že nezradil svoje poslanie, a zomiera. K splneniu diela mu pomohol práve Judáš, muž činu, zélota, ktorý si vybral najťažší úkol - dobrovoľnú zradu - a je pripravený znášať ťarchu opovrzenia. Kazantakis vydal svoj román Posledné pokušenie roku 1952, za čo bol vyobcovaný z gréckokatolíckej cirkvi a Vatikán dal dielo na index zakázaných kníh. Roku 1988 román sfilmoval americký režisér Martin Scorsese. V podobnom duchu bol roku 1973 sfilmovaný aj muzikál Jesus Christ Superstar a román Tailora Caldwellla "Ja, Judáš" z roku 1977.

Názvy: Judáš vracia tridsať strieborných, Judášova smrť, tal. Giuda restituisce i trenta denari, Giuda s'impicca, nem. Judas gibt die Silberlinge zurück, Judas erhängt ich, angl. Judas Returning the Thirty Pieces of Silver, The Hanging of Judas.